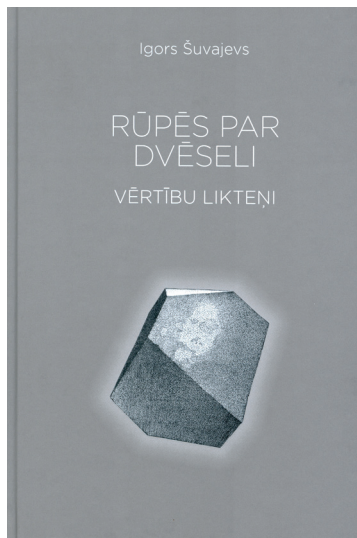

KINIĶIS TIRGUS LAUKUMĀ

Igors Šuvajevs
Rūpēs par dvēseli. Vērtību likteņi
 Zinātne: Rīga, 2019, 318 lpp.

Savulaik recenzējot Igora Šuvajeva grāmatu "Prelūdijas", viņa ilggadējā kolēģe Elga Freiberga (1956–2014) rakstā "Novietotais nomads" izteicās: "Gan tulkojumi, gan arī oriģinālteksti nepārprotami norāda uz to, ka Igors Šuvajevs varbūt ir vienīgais latviski rakstošais filozofs, kas spēj veidot komunikāciju ar tik daudzveidīgu un nostādņu ziņā atšķirīgu Eiropas pagātnes un tagadnes filozofu loku, skaidri iezīmējams pats savu interesi, savu disciplīnu. [...] Ražīgiem autoriem bieži pārmet kompilatīvismu un aizguvumu klātbūtni, bet, uzdrošinos apgalvot, to drīzāk var nosaukt par filozofisku komunikāciju, kurai nebūt nav gatavs katrs, kas sevi dēvē par filozofu. Iesaistīties sarunā ar filozofu, apspriest viņa sacīto nozīmē arī daļēji atjaunot jau rakstīto un teikto."¹ Šobrīd, kad turu rokās I. Šuvajeva grāmatu "Rūpēs par dvēseli", kopš šīs recenzijas ir pagājuši 20 gadi. Šajos gados pasaulē un Latvijā ir pieredzētas dažas pārmaiņas, taču pieredzēts arī tas, ka pār-

maiņas neiestājas. Vēsture un laiks joprojām caurvij pūles dzīvot. Divdesmit gadi ievērojami bagātinājuši grāmatas autora publikāciju klāstu. Taču grāmata "Rūpēs par dvēseli" nav kvantificējama. Tā nav daļa no tajā cita starpā aprakstītās "atskološanas un pašapstulbināšanās" norises, pie kuras pieder uzmaiņu rūpestu par dvēseli kvantitatīvie rādītāji. Šīs grāmatas tekstu saknes neiestiepjas tikai gados izmērāmā autora biogrāfijā un viņa līdzšinējo publikāciju uzskaitāmā bibliogrāfijā. Man šķiet, ka šīs saknes joprojām barojas kuniķu augsnē. Pēters Sloterdaiks savulaik ir mēģinājis aprādīt transformācijas, kas vedušas no kinisma pie cinisma.² I. Šuvajeva grāmata rāda, ka šādas transformācijas — kā viss vēsturē — vismaz filozofijas individualizētās formās ir transversālas un reversālas: filozofijas impulsi dzīvo un izdzīvo pat par spīti savu vēlāko formāciju un deformāciju slogam. Viņa grāmatā nav cinisma, toties vēl jo vairāk — kinisma. Filozofs te no

savas vienpatības ir izgājis tirgus laukumā. Tā skaļajā jūklī netrūkst reformatoru, skolotāju, skaidrotāju, jēgas pārdevēju, vērtību galdiņu didītāju, bļauru un farizeju. Filozofs saka savu vārdu. Tirgus troksnī tas varētu arī nebūt skaļš, lai gan par Diogenu stāstītā leģenda vēsta, ka filozofs tomēr piesaistījis cilvēku uzmanību tirgus laukumā, tos vispirms meklējot un tad ar koku tos izdzenājis.³ Man šķiet, šis stāsts jāpatur prātā, lasot grāmatu "Rūpēs par dvēseli". Un vēl — labprāt vēlētos, lai šo stāstu lasītājs varētu paturēt prātā kopā ar Ničes "Jautrās zinātnes" 125. aforismu "*Der tolle Mensch*",⁴ kuru piesauc arī Martins Heidegers tekstā "Ničes vārdi Dievs ir miris"⁵ — nē, šoreiz ne Dieva nāves kontekstā, bet gan to teikumu dēļ, kuros Niče apraksta ļaudis pēc ķertā vīra vārdiem.

I. Šuvajeva grāmata ietver plašu tēmu loku: tajā runāts par Kanta lasījumiem Latvijā, par apgaismību, reformāciju, karu, rasismu, Freida darbiem, Hēgeļa lasītāju J. E. Erdmanu, par J. Patočku, E. Frommu, Ļeņina humānismu, brīvību un izglītību. Tomēr ikvienu no šīm tēmām grāmatas prizmā pārdomājot, svarīgi atcerēties to, ko autors saka grāmatas priekšvārdā: "Grāmatā ir mēģināts noskaidrot, kā vēsture kaut ko dara iespējamu vai kā tajā kaut kas kļūst iespējams" (7. lpp.). Taču tā nav tikai filozofa attālināta interese par vēstures gaitu un tās notikumaraksturu. Vēsturei autors nepievēršas arī historiogrāfiskā nozīmē, bet gan mēģinot "ieskicēt mūsdienu, tagadnes ģenealoģisko tapumu, izgaismot vismaz dažas norises, kuru ietvarā risinās tagadnējā dzīve". (turpat) Grāmatas "īstās" tēmas tāpēc ir: vēsture un tagadne — vēsture, kas nepāriet, bet ir te domās, rīcībā, pasauluzskatu shēmās, atkārtojumos, nelabumā, pārnesēs. Jautājums "Kas vispār ir mūsdienas?" (47. lpp.) tāpēc ir grāmatas tekstus integrējošais un atslēgas jautājums to izpratnē. Autors īpaši akcentē, ka nepārejošā vēsture (un tās noteiktās "mūsdienas") ir ilūzija, bet tāpēc nemaz ne "nereāla", gluži otrādi. Grāmatā jautāts par ilūzijām, ku-

rās dzīvojam, taču tā, ka šie jautājumi pārtop jautājumos par to, cik daudz no ilūzijām spējam apzināties, cik daudz nepārejošā vēsture tur mūs stingrā tvērienā. Ar atsauci uz Kantu un viņa apgaismības izpratni (sal. 76. lpp.) autors saka: "Acimredzot apgaismotā laikmetā šāds [vēstures: R. B.] iluzionisms varētu arī nebūt, taču tagadējais laikmets ir tikai apgaismības laiks vai var tāds būt" (8. lpp.). Ar "apgaismības" vārdu, tāpat kā ar "vērtību" vārdu, tikai piesedzamies, piesedzam ķēniņa plikumus. Vēsturē visbiežāk sitas kā pliki pa nātrēm, ja nu vienīgi vēl filozofs nebūtu iznācis tirgus laukumā uz brīdi. Tā nav filozofa glorifikācija, drīzāk norāde, ka apzināšanās, attapšanās ir reta un dārgi pirka.

Grāmatas tematikai no teksta uz tekstu sekojot, piesaukto un pārdomās iesaistīto skaits aug gandrīz vai matemātiskā progresijā. Taču, kā jau teikts, ne par kvantificējamo te jārunā: personu loks, kas uzrunāts un kas runā caur I. Šuvajeva tekstu prizmu, ir liels. Taču autors ar gadiem ir ieguvis un noslīpējis māku ļaut citiem runāt, nepazaudējot savu balsi. Tiesa, šī balss dažu tekstu noslēgumos kļūst visai lakoniska, aprauta. Arī tas, protams, varētu būt daļa no autora tekstu topoloģijas, kurā svarīgākie punkti ir nevis tie, kuros autors kādu censtos indoktrinēt, bet gan tie, kuros top pilnīgi skaidrs, ka tālāk ved tikai paša doma, tikai paša piedzīvojums.

Citi filozofi I. Šuvajeva grāmatā runā arī caur labvēlības hermeneitikas prizmu: tie tiek padarīti pēc iespējas stiprāki, lai tad ar viņu teiktā palīdzību vēl jo labāk varētu izgaismot tagadni. Ne vienmēr tas izdodas: dažbrīd šķiet, ka Kants visu zina, visu saprot un pat viņa nodevām laikmetam (piemēram, viņa teiktais par dabu: 58. lpp.) piemīt tikai filozofiem raksturīgais monstrozais šarms. Tas nenozīmē, ka grāmatā mēs sastapsimies tikai ar labvēlības principu filozofu izteikumu hermeneitikā. Kniņa ironija neļauj šādai pieejai pārņemt visu tekstu. Īstenībā labvēlīga hermeneitika, tikpat kā kniņa kritika, ir

elementi retoriskā stratēģijā, kuru autors — tāpat kā savu stilu — gadu gaitā padarījis iedarbīgu, ja vien jau aizlaikus nesalecamies un negaužamies par “svētumu” un “vērtību” iluzionismu. Šāda stratēģiski piekopta ironija labi redzama grāmatas nodaļā par Reformāciju. Ja lasītājs domā sastingt godbijīgā žestā pret vēsturiski nozīmīgo un dievbijīgo — kā neseno Reformācijas jubileju suminošos tekstos un uzrunās bija pierasts —, tad noteikti alosies: autora teksts ir šādai ievirzei ļoti neierasts un ar svaigu skatu, bez pompozitātes un eksaltācijas, taču ar ironiski griezīgu akcentu, kurš atgādina to, ka grāmatas apakšvirsraksts skan “Vērtību likteņi”. “Vērtības” ironiska skatiena dzirksti sāk šilierēties un top skaidrs, ka nemaz *nav* skaidrs, kas ir “vērtības” un turklāt — “mūsu”, un arī tas, ka velns spēlējas ar mums, kad domājam neprecīzi (“vērtības tiek piesauktas gandrīz nemitīgi, lielākoties nemēģinot pat noskaidrot, kas šādi tiek piesaukts” (7. lpp.); un ironijas dzirksts spozmē vai gan nesarosīsies vēl arī cita liesma, kas mūsos vēlēsies degt “apstiprinošos smieklos”, nevis neizjautātu vērtību “izmocītā smieklīgumā” (103. lpp.)?!

Ar ilgākā laika nogriezni slīpētu stilu un retorisko stratēģiju grāmatas tekstos lasītājs ir konfrontēts gluži kā ar Ničes vārdiem no Igora Šuvajeva latviešu valodā tulkotā darba “Tā runāja Zaratustra” nodaļas “Par bālo noziedznieku” — “Es esmu margas straujas upes malā: satver mani, kas mani satvert spēj! Taču jūsu kruķi es neesmu”.⁶ Tādi — margas, ne kruķi — mēdz būt filozofu teksti. Grāmata ir ne tikai filozofa darbība konkrētā tematikā, bet arī filozofija pati kā darbība — kā to izprot autors. Ir vēl viena I. Šuvajeva rakstības iezīme, kuru vēlētos uzsvērt īpaši un kura patiesi ir būtiska filozofu domai: runa ir par jēdzienu lietojumu. Autors piesaka daudz jaunu vai labi aizmirstu vecu jēdzienu. Izmantojot latviešu valodas iespējas, viņš ievieš vairāku līmeņu aprakstošus un nosaucošus jēdzienus (īpaši spilgti man šķiet autora piedāvājumi grāmatas divās beidzamajās nodaļās, taču

tas tā ir arī citviet), bez kuriem mēs *nespētu* redzēt “pašas lietas”. “Nav lietas tur, kur vārda nava,” saka dzejnieks un tam piekrit filozofs.⁷ Bet vārdu, apzīmējumu mums ļoti bieži trūkst, ļoti trūkst tieši Latvijā. Valodas nabadzība ir ne tikai šauru pasaules robežu novilcēja, bet gan arī varas instruments, ar kuru tad var nevis atklāt un atsegt, bet aizklāt un neļaut parādīties, izstumt un noklusēt. Tāpēc filozofa pūles ap valodu ir visai skarba spēle ar valodas iespējām, kultūras kontekstu un vēstures iespējamību.

Ja lasītājam, sekojot grāmatas lappusēm, rodas iespaids par atmaskošanas monotoniiju, ar kuru aizraujas filozofi, tad lai viņš padomā par savām maskām dzīvē un tiem sociāli vēsturiskajiem nosacījumiem, kuri nebūt ne mīļu prātu vispār vēl pieļauj filozofu eksistenci. Iluzoru mērķu noburtībā un ilūziju varas pārņemtībā par filozofiem tiek piemirsts. Par pašu filozofu kopumā nav vērts satraukties: viņš pats tiks galā. Tas, ka filozofs tieši *kā* filozofs (un nevis parādās publikas priekšā citās mūsdienu sociāli konstruētās lomās — tādās kā “docētājs”, “pētnieks”, “zinātnieks”, “izglītības darbinieks”, “ORCID koda nesējs” etc.) raksta un rakstīto publicē — tas galu galā nav skaidrojams “slavas” un “peļņas” kategorijās. Lai arī noteiktu meritokrātisku tikumu sabiedrība, kura gan šobrīd Latvijā vēl nav izveidojusies, varētu pieļaut (un vismaz dažreiz ir pieļāvusi un pieļauj) filozofu klātbūtni, tad tomēr iemesls, kāpēc filozofi raksta vai runā, ir cits. Par to I. Šuvajevs ieminas, stāstot par Platonu un Patočku, kurš “acimredzot nav varējis ... nepateikt, gluži tāpat kā nav varējis ... nerakstīt” (220. lpp.). Ceru, ka šajā nevarēšanas neuzrakstīt vilkmē I. Šuvajevs pateiks savu vārdu. Bet uz publiku vērstā aspektā šī nevarēšana nepateikt arī ir apgaismības turpinājums jeb — atstulbošana, kas ir *iespējams* apgaismības turpinājums — “*var* [izcēlums: R. B.] tāds būt” (8. lpp.); apgaismības turpinājums gan nav obligāti apgaismota laikmeta iestāšanās. Turpināties var arī murgaini sapņi, no

kuriem nevar un nevar izkāpt, nevar no tiem pamosties. Grāmata stāsta par vairākiem šādiem modernitātes un moderniem sapņiem. Tomēr, lasot tādas grāmatas kā “Rūpēs par dvēseli”, rodas nojausma, ka no tiem iespējams pamosties — kā iznirstot un uz brīdi atstājot zemūdens noburto mēmo un pārvērsto formu pasauli un ievēlot malku svaiga gaisa, t. i., ka vismaz uz brīdi iespējams pamosties. Kas tālāk? Tas atkarīgs, kādā ūdens klaidā peldi — vai iznirušajam paveras jūras plašums vai diĶa niedrājs. Un ir liela starpība starp iznirstošo un iznirēli, tāpat kā starp apgaismotu laikmetu un apgaismības laikmetu. Filozofija ir arī diferencēšanas māksla, to darbībā parāda I. Šuvajeva grāmata. Filozofisku nošķirumu trāpīgums un atklājošais spēks ne tikai pārsteidz, tas *var* arī dziedēt, var būt rūpes par dvēseli.

Raivis Bičevskis

Avoti un piezīmes

- ¹ Freiberga E. Novietotais nomads. Par gr. I. Šuvajevs. *PrelūdiĶas. Kultūrvēsturiskas un filozofiskas studijas*. Rīga: Intelekts, 1998, 197 lpp.; *Almanahs Filozofija*. Rīga: FSI, 2000, 247. lpp.
- ² Sloterdijk P. *Kritik der zynischen Vernunft*. Bd. 1–2. Frankfurt a. M., 1983.
- ³ Diogenes Laertius. *Vitae Philosophorum* (6, 32).
- ⁴ Nietzsche F. *Werke in drei Bänden*. Hrsg. von Karl Schlechta. Bd. 2. München, 1954, S. 127.
- ⁵ Heidegger M. *Gesamtausgabe*. Bd. 6. *Holzwege*. Frankfurt a. M., 1977, S. 215.
- ⁶ Nīče F. *Tā runāja Zaratustra*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga, 2007, 37. lpp.
- ⁷ George S. Das Neue Reich. In: *Gesamt-Ausgabe der Werke*, Bd. 9, Berlin, 1928; *Vienotība un atšķirība. Johana Gotfrīda Herdera filozofija*. Sast. un zin. red. R. Bičevskis. Rīga, 2017, 372.–373. lpp.